

Форс-мажор під час воєнного стану як інструмент для захисту бізнесу

Воєнний стан у нашій країні значно вплинув на можливості підприємців виконувати взяті зобов'язання за договором / договором про закупівлю (далі — договір) незалежно від географічного положення. Водночас розділ договору про форс-мажорні обставини, на який раніше зовсім не звертали уваги та вписували формально або не вписували взагалі, став надто важливим.

Насамперед, відповідно до статті 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», до форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) належать, зокрема: військові дії, оголошена та неоголошена війна, загальна військова мобілізація тощо.

Це означає, що в період дії воєнного стану на території України суб'єкти господарської діяльності та / або фізичні особи звільняються від відповідальності за порушення зобов'язань за договором, окремим податковим та / чи іншим зобов'язанням.

Проте **звільнення від відповідальності відбувається лише в разі, якщо саме внаслідок дії воєнного стану відбулось невиконання зобов'язань**. Розглянемо деякі нюанси, на які слід звернути увагу кожному, щоб форс-мажор зміг допомогти та запобігти фінансовим збиткам, аж до банкрутства.

Для чого ж потрібен форс-мажор?

Відповідно до законодавства України форс-мажор є підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання та перенесення строків виконання порушеного зобов'язання на строк дії форс-мажору. **Проте форс-мажор не звільняє від необхідності виконання самого зобов'язання.**

Наприклад, якщо поставка не відбулась у встановлені строки, то на форс-мажорні обставини можна посилатись для звільнення від сплати штрафів, пені тощо. Але після закінчення дії форс-мажору товар повинен бути поставлений.

Якщо сторона договору з тих чи інших причин, з урахуванням обставин, зазначених вище, не в змозі виконувати умови договору, такій стороні, якщо інше не встановлено умовами договору, варто повідомити іншу сторону про ці причини ([приклад листа щодо виникнення форс-мажорних обставин](#)).

Критеріями форс-мажору є:

надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і перебувають за межами впливу двох сторін). Саме до них і відноситься воєнний стан, бойові дії, тимчасова окупація, санкції тощо;

непередбачуваність обставин (їх настання або наслідки неможливо було передбачити). Це дуже важливо і актуально саме зараз для компаній, які укладають договори сьогодні, коли воєнний стан уже діє. Якщо підприємство не виконало обов'язки за договором, який був укладений після введення воєнного стану, то неможливо буде підтвердити форс-мажор через бойові дії. Чому? Тому що на момент укладання договору партнери знали, що в країні воєнний стан, і вони розуміли, що можуть відбутись обставини, які зашкодять виконанню договору.

Це не стосується випадків, коли під час дії такого договору органами державної влади України чи відповідними міжнародними організаціями були введенні будь-які санкції, заборони або обмеження, які роблять неможливим виконання зобов'язань;

невідворотність (непереборність) обставин (неминучість події / подій та наслідків). Наприклад, підприємство не змогло виконати своєчасно поставку товару через снігові замети. Тут треба звернути увагу, чи не було альтернативного способу виконання поставки, зокрема поїхати іншим шляхом, де замети відсутні;

причинно-наслідковий зв'язок між обставиною / подією і неможливістю виконання конкретного зобов'язання. Це обов'язковий елемент форс-мажору, оскільки саме він доводить зв'язок між невиконаними зобов'язаннями та причиною їх невиконання. Зокрема, як уже зазначалось, сам собою воєнний стан не є підставою для невиконання зобов'язань. Підприємцю треба надати відповідні документи, які зможуть підтвердити, що причиною невиконання зобов'язань були дійсно бойові дії.

Приклад

Якщо на шляху до кінцевого пункту призначення відбувалися бойові дії, обстріли або територія була окупована, це можна вважати форс-мажором, за наявності відповідних доказів.

Але якщо поставка здійснюється в регіони, де не ведуться бойові дії та де є безпечний транспортний шлях, засвідчення форс-мажору не вважається можливим.

Нюанси, на які треба звернути увагу при засвідченні форс-мажору

1. Форс-мажор підтверджується в кожному випадку невиконання окремого зобов'язання. Наприклад, часто звертаються за отриманням одного сертифіката про

засвідчення форс-мажорних обставин за декількома договорами одразу.

Проте, відповідно до Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затвердженого рішенням Президії ТПП України від 18.12.2014 р. №44(5), із змінами та доповненнями, **на кожний окремий договір готується окрема заявка та пакет документів і видається один сертифікат**. Тобто один договір — один сертифікат, один нормативно-правовий акт — один сертифікат.

2. Форс-мажор засвідчується після прострочення строків виконання зобов'язань.

Чому так? Простежимо логічний ланцюжок.

Форс-мажор є підставою для звільнення від відповідальності — відповідальність настає після прострочення строків виконання зобов'язань — до прострочення строків виконання зобов'язань не може йтися про будь-яку відповідальність — тому форс-мажор до прострочення строків виконання зобов'язань не засвідчується.

У даному випадку, якщо ви бачите, що, наприклад, у період дії воєнного стану є вірогідність невиконання поставки, але строки виконання зобов'язань за договором ще не прострочені, рекомендуємо заздалегідь потурбуватись про своєчасне повідомлення контрагента про настання форс-мажорних обставин і неможливість виконання зобов'язань та підготувати документи, що підтверджують таку неможливість.

3. Невиконання зобов'язань підтверджує виконавець / підрядник / постачальник, а не замовник. Чому не замовник, спитаєте ви. Тому що виконавець / підрядник / постачальник вважається особою, яка не виконує зобов'язання, і саме він буде нести відповідальність за невиконання, а не замовник. І форс-мажор якраз і направлений на звільнення від відповідальності виконавця / підрядника / постачальника.

4. Повідомлення контрагента про настання форс-мажору.

При вирішенні цього питання можна довго дискутувати, чи необхідне обов'язкове повідомлення контрагента про настання форс-мажорних обставин. Ми **наполегливо рекомендуємо попередити контрагента про неможливість виконання зобов'язань**, оскільки дуже часто в договорах передбачають строк повідомлення про настання та закінчення форс-мажору, прострочення якого може нести негативні наслідки для сторони. А в деяких договорах ще й прописують такі положення, на які не кожний зверне увагу, наприклад: «У разі несвоєчасного повідомлення про форс-мажор сторона втрачає право посилатися на форс-мажорні обставини», що загрожує виконавцю / підряднику / постачальнику застосуванням штрафних санкцій.

Тому знов-таки **звертаємо увагу на необхідність читати не тільки основні розділи договору, а ще й такі розділи, як форс-мажор**. У статті «[Як прописати розділ договору щодо непереборних обставин/форс-мажору в розрізі воєнного стану?](#)» ми навели розділ договору, який встановлює відповідний порядок та який передплатники порталу RADNUK.COM.UA мають можливість завантажити та використовувати у власній діяльності.

Крім того, під час укладання договору слід звернути увагу на спосіб повідомлення про форс-мажор. Це може бути здійснено в письмовій формі, електронно-цифровими засобами зв'язку. Але найголовніше — в обов'язковому порядку зафіксувати факт такого повідомлення шляхом відправки листа з повідомленням про вручення, оформленням скріншоту з електронної пошти, вайберу, телеграму та інших засобів комунікацій.

5. Форс-мажорні обставини можуть бути підтверджені в будь-який період часу, тобто як під час дії воєнного стану, так і після його закінчення. Строку давності для засвідчення форс-мажорних обставин не існує.

6. Статтею 617 Цивільного кодексу України та статтею 218 Господарського кодексу України передбачено, що не вважаються обставинами непереборної сили (форс-мажорними обставинами), зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, чи відсутність у боржника необхідних коштів.

Приклад

Не є форс-мажором ситуація, коли постачальник (заявник на засвідчення форс-мажору) не виконує зобов'язання щодо поставки товару замовнику через відсутність на ринку сировини для його виготовлення. У даному випадку рекомендуємо скористатись таким інструментом, як Висновок про істотну зміну обставин (Hardship), який надає право на внесення змін до договору або його розірвання (стаття 652 Цивільного кодексу, Застереження Міжнародної торгової палати про ускладнення (публ. МТП № 650)).

7. Форс-мажор підтверджується першим, хто не виконав зобов'язання.

Приклад

Якщо боржник не виконав поставку обладнання за договором внаслідок прострочення своїх зобов'язань постачальником комплектуючих для цього обладнання, то для засвідчення форс-мажору боржника необхідно, щоб спочатку свій форс-мажор підтвердив постачальник комплектуючих.

8. Якщо звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання передбачено, наприклад, законом України, така норма є нормою прямої дії та не потребує додаткового засвідчення форс-мажорних обставин.

Що ж рекомендуємо зазначати в розділі договору «Форс-мажор»?

Орієнтовний перелік форс-мажорних обставин (орієнтовний, тому що немає вичерпного переліку форс-мажорних обставин).

Строки та способи попередження про настання та закінчення форс-мажору.

Дії сторін при настанні форс-мажорних обставин (це може бути зміна умов договору, повернення авансових платежів чи товару тощо).

Можливість одностороннього розірвання договору через тривалу дію форс-мажорних обставин із зазначенням конкретного строку їх дії (наприклад, два тижні, місяць, дев'яносто календарних днів тощо).

Інші умови, які будуть захищати ваші інтереси при настанні форс-мажору.

Замість висновків

Ще раз хочемо зазначити, що для засвідчення форс-мажору треба ретельно готувати, іноді й заздалегідь, необхідні докази. Воєнний стан в Україні дійсно визнаний форс-мажорною обставиною. Проте завжди майте на увазі, що в кожному випадку неможливості своєчасного виконання зобов'язань це треба довести та підтвердити документально.

Цей матеріал підготовлено керівником юридичного відділу Харківської торгово-промислової палати. Харківська торгово-промислова Палата — членська бізнес-асоціація, яка згуртовує та допомагає бізнесу не тільки в Харківському регіоні, а й по всій країні.

Послуги Харківської торгово-промислової палати направлені на розвиток підприємництва в Україні та масштабування, вихід на нові зарубіжні ринки. Починаючи з реєстрації бізнесу, ведення бухгалтерії, навчальних заходів, захисту інтелектуальної власності, фіксування пошкоджень майна внаслідок бойових дій, оцінки збитків та підтвердження форс-мажорних обставин, закінчуючи комплексною допомогою в експортній діяльності: підбір вигідного зарубіжного ринку, підтримка в пошуку партнерів, розробка контрактів, сертифікація, митне оформлення.

Для консультацій з юридичних питань просимо звертатись до Наталії Мащенко, тел.: + 38 050 312 84 04. Для консультацій з інших питань просимо звертатись до Тетяни Різван, тел.: + 38 095 399 09 14.

Більше щодо тематики цієї статті читайте на порталі [RADNUK.COM.UA](https://radnuk.com.ua):

«Чотири орієнтовні умови, на які варто звернути увагу в документі з ТПП для розірвання договору через форс-мажор»;

«Випадок чи форс-мажор: у чому різниця? Вчимось у кращих».